

Theo van Doesburg en Daal en Berg

De Stijl

Tijdens de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) begonnen een aantal (beeldend) kunstenaars en architecten zich in het neutrale Nederland te oriënteren op 'De Nieuwe Tijd' na WO 1. De relatie tussen kunst en samenleving stond daarbij voorop.

In mei 1917 richt Theo van Doesburg (Christian Emil Marie Küpper), -Utrecht, 30 augustus 1883/Davos, 7 maart [1931](#)- 'De Stijl' op. De opvattingen van De Stijl op het gebied van kunst, architectuur, kleur en vormgeving zetten de kunstwereld op de kop en heeft nog heden ten dage invloed. Deelnemers aan deze beweging waren onder andere: Bart van der Leek, Vilmos Huszar, Jan Wils, J.J.P Oud, Gerrit Rietveld, Cornelis van Eesteren, Piet Mondriaan, en Piet Zwart. Zij streefden naar een radicale hervorming van de kunst, die gelijke tred hield met de technische, wetenschappelijke en sociale veranderingen in de wereld. Deze hervorming bestond uit het gebruik van een minimum aan kleuren (primaire kleuren, gecombineerd met zwart, wit en grijs) en een zo eenvoudig mogelijke vormgeving.

In dezelfde maand huwt hij zijn tweede echtgenote, Lena Milius. Het echtpaar woont aan het Kort Galgewater in Leiden.

Milius woonde eerder met haar zus Frie op de Zomerstraat 11 in Tilburg, toen ze eind 1914 door haar collega Maurits Manheim voorgesteld werd aan kunstenaar Theo van Doesburg. Die was vanwege de mobilisatie gelegerd in de buurt van Tilburg. Hoewel Van Doesburg op dat moment getrouwd was met Agnita Feis, begonnen de twee een relatie. Hij droeg aan haar de gedichten 'Mijne liefde...' en 'Uwe liefde...' op, die op 30 januari en 20 februari 1915 in het tijdschrift *Eenheid* gepubliceerd werden. Ook inspireerde ze hem tot het maken van een aantal kunstwerken – hij noemde haar 'mijn muze' – met als hoogtepunt een 'glas-in-lood-compositie', die hij ontwierp in mei 1917.

Lena Milius en Theo van Doesburg, Leiden april 1917

In het maandblad 'De Stijl' konden kunstenaars hun ideeën, visie en ontwerpen publiceren. In de jaren die volgen op de oprichting van De Stijl werd er volop geëxperimenteerd, gediscussieerd, ontwikkeld en afgesplitst. In het futurisme en kubisme zocht men naar de meest zuivere universele vormen om concrete visuele objecten in kunst en architectuur weer te geven: de architectuur als plastische kunst.

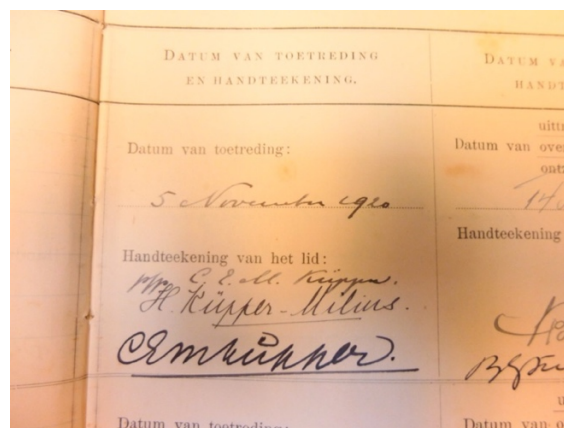
1915: Lena Milius, door
Theo van Doesburg

Zelfportret Theo van Doesburg

(Museum de Lakenhal, Leiden)

Inschrijving bij Daal en Berg

Op 5 november 1920 werden Theo van Doesburg en echtgenote Lena Milius ingeschreven als lid van de Coöperatieve Woningbouwvereniging Tuinstadwijk Daal en Berg.

De inschrijving van Theo en Lena in het ledenregister van Daal en Berg

Van Doesburg en Lena Küpper-Milius huurden per juni 1922 de woning Klimopstraat 18. Van Doesburg was overigens spaarzaam in de woning aanwezig. Lena was enthousiast over haar nieuwe appartement. Over de indeling, de kleuren en de meubels. En over de schilderijen: 'Het meisje met de ranonkels waar ik nooit zo van gehouden heb, is hier prachtig mooier dan de driehoekscompositie, waarvan het fond niet frisch genoeg is.' Lena heeft geen gebrek aan belangstelling en aanloop. In oktober 1922 schrijft ze aan Theo: ' Groeten voor Van Doesburg van mevrouw Rees, die er woensdag was, met zus Connie en zus Terwey. Ze waren allemaal verrukt van alles wat ze zagen. Ook Wils komt vaak en heeft meestal iets interessants te bekijken of te vertellen. Onlangs bijvoorbeeld een reproductie van Amerikaanse blokken flatwoningen, kant en klaar gemeubileerd.'

'DaDa' in de Klimopstraat 18, januari 1923. Van links naar rechts: Helma Schwitters, Nelly van Moorsel, Kurt Schwitters en Theo van Doesburg

In 1920 organiseerde Van Doesburg namens de Section d'Or een aantal tentoonstellingen in Nederland en België. Tijdens de opening van de tentoonstelling in Den Haag in juli ontmoette hij de pianiste Nelly van Moorsel, met wie hij, zeer tegen de zin van haar ouders, een relatie begon. Het stel werd actief in de 'DaDa'-beweging.

Na haar scheiding van Van Doesburg in 1923 woonde Lena Milius tot en met 1926 op het adres Klimopstraat 18. Tot zijn dood in 1931 ondersteunde zij van Doesburg.

WBV Daal en Berg

Op 14 november 1917 werd de Coöperatieve Woningbouw Vereeniging Tuinstadwijk Daal en Berg opgericht. Het Tweede Kamerlid Jhr. E.A. van Beresteyn was de

eerste voorzitter van de vereniging. De Raad van Commissarissen bestond uit onder meer: de architect H.P. Berlage, het gemeenteraadslid -en latere premier- W. Drees en de bankier C.W. Lunsigh Scheurleer.

De vereniging koos als naam 'Daal en Berg' naar de hoeve die de naam gaf aan het 25 hectare grote terrein tussen de Laan van Meerdervoort, Sportlaan, Goudenregenstraat en Stokroosstraat. Hier zouden volgens het plan middenstandswoningen gebouwd worden "in de geest van 't moderne begrijpt". Daal en Berg beheert sinds de oplevering in 1921 de 128 woningen ontworpen door architect Jan Wils, thans behorend tot het rijksmonument 'De Papaverhof'.

Jan Wils en De stijl

Naar een nieuwe bouwkunst

In 1911 ondernam architect Berlage een studiereis naar de Verenigde Staten, waar in die tijd geheel nieuwe constructietechnieken en materiaaltoepassingen werden gebruikt. De architect Frank Lloyd Wright was een inspiratiebron voor Berlage, die zijn kennis overbracht aan de Nederlandse architecten, waaronder Jan Wils.

In 1916 begon Wils, die op het bureau van Berlage werkte, zijn praktijk als zelfstandig architect. Hij bestudeerde de revolutionaire ontwerpen van Wright zeer grondig en nam diverse elementen ervan over in zijn eigen projecten.

In 1918 werkten Jan Wils en Theo van Doesburg samen aan het café restaurant De Dubbele Sleutel in Woerden. Het gebouw zou Wils belangrijkste werk in die stad worden. Theo van Doesburg verzorgde het interieur, meubelen en kozijnen en de kleurbepaling voor zowel de binnen- als buitenkant. Het hotel, dat in 1970 werd gesloopt, werd het ultieme voorbeeld van Wils' vroege bouwstijl, waarin alle elementen die De Stijl kenmerken, tot uiting kwamen.

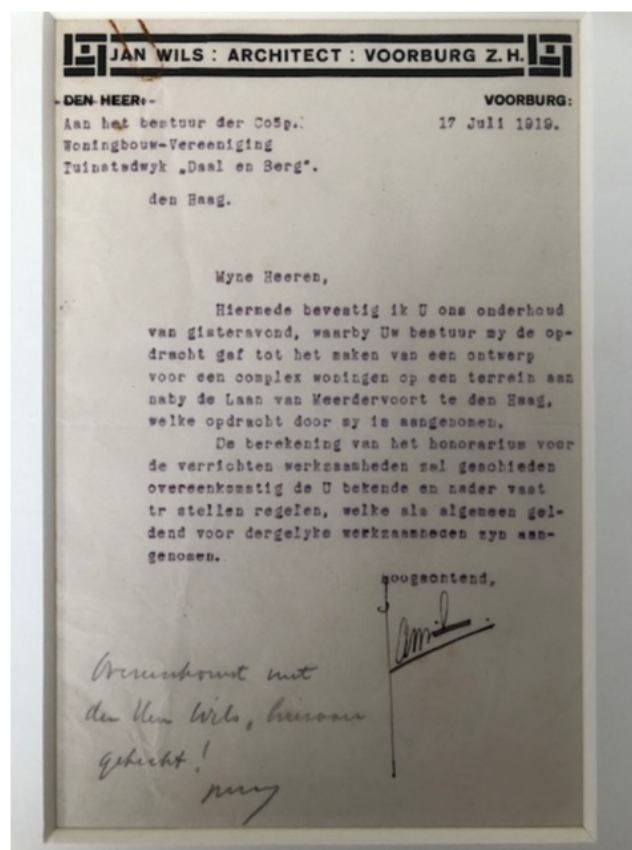

Jan Wils en Daal en Berg

Aanvankelijk werd een opdracht voor een ontwerp gegund aan de Rotterdamse architecten M.J. Granpré Molière en P. Verhagen. Hun plan voorzag in een grote tuinstadwijk van circa 1200 woningen, maar strandde bij de Gemeente. Ook Berlage had kritiek op het ontwerp. Tijdens dit conflict werd duidelijk dat de oplossing met minimale middelen gevonden moest worden. De controverse duurde ruim een jaar en leidde tot het vertrek van de architecten.

H.P. Berlage en J. Fels waren ook commissaris van de woningbouwvereniging Daal en Berg. Zij adviseerden Jan Wils of Dirk Roosenburg als architect, waarbij de voorkeur van Berlage voor Jan Wils de doorslag gaf in de keuze.

In juli 1919 aanvaardt Jan Wils de ontwerpopdracht van Coöperatieve Woningbouw Vereniging Tuinstadwijk Daal en Berg. De opdracht voor de bouw van een complex middenstandswoningen was niet eenvoudig. Binnen het opgestelde stratenplan van de Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting moest een complex woningen ontworpen worden met het karakter van een tuinstadwijk. Het bestuur van de vereniging kon een conflict met de Gemeente niet riskeren, want de Gemeente Den Haag leverde naast de bouwgrond ook een belangrijk deel van de bouwhypotheek.

Opdrachtbevestiging door Jan Wils

Unieke oplossing Wils

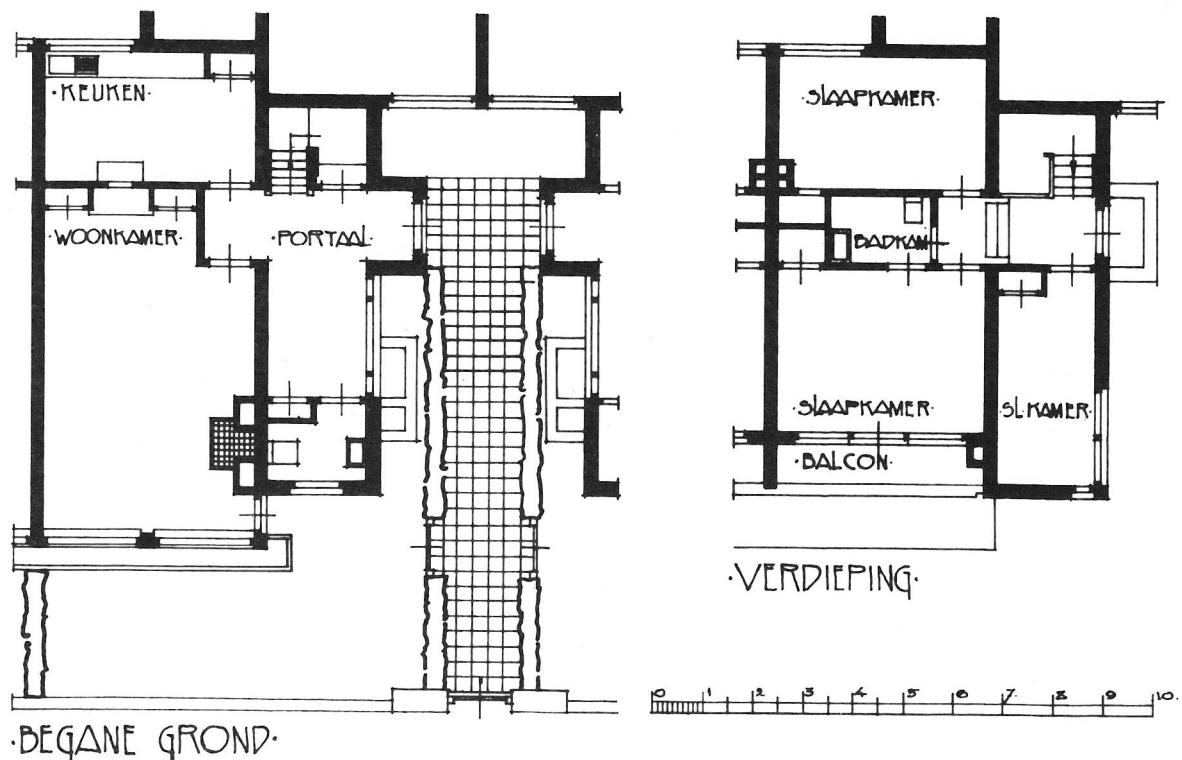
Wils kwam met een unieke oplossing. Binnen de aangewezen locatie van de Gemeente ontwierp hij 68, voor de middenstand bestemde woningen, om het centrale park van 70 bij 50 meter in de Papaverhof.

Achtenzestig woningen vormen een dubbele hoefijzervormige ring van gedeeltelijk ruggelings tegen elkaar gebouwde eengezinswoningen rondom de kern van het Tuinstadpark Daal en Berg. De laagbouwwoningen bestaan uit eenheden van twee woningen met een kleine voortuin.

De voortuinen waren essentieel in het ontwerp. Vanaf de straat leek de bebouwing "in het groen liggend". Doordat Wils de huizen ruggelings ten opzichte van elkaar had ontworpen en tussen de naast elkaar gelegen woningen een ruimte openliet, kreeg het middelste deel van de achterzijde van de woningen uitzicht op het park of de omliggende straat.

Hierdoor kreeg men een goede lichtinval in de keuken en slaapkamer en voldoende ventilatie was gewaarborgd. Bij de situering van de woningen werd rekening gehouden met een gunstige ligging ten opzichte van de windrichting. De huiskamer is gelegen op het oosten, zuiden of westen.

De inhammen naar de voordeuren van de woningen geven de indruk van open bebouwing, en door de zijdelingse ingang vinden de "looproutes" binnen de woning centraal plaats. Er is geen lange gang nodig en dus ruimtewinst in de woning. De kamers en het trappenhuis werden rondom de centrale hal gebouwd.

Indeling van een standaard eengezinswoning

Verder is in de woningen een niveauverschil gecreëerd tussen het balkon boven de voordeur, de kleine slaapkamer en de 60 cm hoger gelegen toiletgroep en andere slaapkamers. Dit geeft in het huis een prachtige ruimtelijke effect.

In de woonkamer is hetzelfde effect bereikt door over de gehele breedte van het huis de serre naar voren uit te bouwen. De woning krijgt zodoende door de horizontale lijnen van de serre en bloembakken in de voortuin een verstrekt trapsgewijze opbouw.

Doordat het economisch noodzakelijk was werd dit type woning zoveel mogelijk herhaald. Echter niet op de hoeken van het complex, daar zijn door nieuwe combinaties van, in principe gelijksoortige elementen, andere ruimten, diepten, hoogten, balkons, serres ontstaan die verrassende plastische beelden geven. Het complex is hiermee gevrijwaard van een monotone bouwstijl.

De woningen werden gebouwd met het toen hypermoderne sintelbeton, waardoor de bouwtijd korter was en de woningen beter geluidsgeïsoleerd werden.

Het ontwerp van het glas-in-lood in het complex wordt toegeschreven aan de kunstenaar Huszar en de schouwen lijken geïnspireerd op ontwerpen van Gerrit Rietveld.

De Papaverhof in 1922

Appartementen

Jan Wils kreeg van het bestuur ook de opdracht om 60 appartementen te bouwen waarbij "iets van het karakter der open bebouwing bewaard zou zijn". Het bestuur kon niet anders, want de directeur van Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting besliste destijds "dat dit noodzakelijk geacht werd".

Wils maakte een ontwerp dat grote overeenkomsten vertoonde met de laagbouwwoningen. Een plastische bouw met diepte en verschuivende onderdelen. Het voorportaal van het trappenhuis springt naar voren uit. Teruggelegde woonkamers met ervoor balkons die in het verlengde liggen van de borstwering. Zware pilastervormen en sierbetonbanden geven de bebouwing van het vooraanzicht een soortplasticiteit zoals bedoeld bij de laagbouwwoningen. Door de etagewoningen in te delen in 5 vrijstaande blokken van 6 woningen met ruimten tussen de blokken, wist hij een min of meer gelijk ruimtelijk effect van "open bebouwing" te creëren.

Het eerste ontwerp van Jan Wils

Door bezuinigingen werden de appartementen in baksteen gebouwd in plaats van beton. Het voorportaal werd kleiner, de pilasters gehalveerd, de balkonhekken werden in hout uitgevoerd en het trappenhuis werd niet zichtbaar aangelegd. De appartementen verloren hierdoor in behoorlijke mate aan plastisch visueel effect en ging de eenheid tussen de laagbouw en hoogbouw woningen helaas deels verloren.

Theo van Doesburg schreef in een brief aan de Friese architect C.R. de Boer "het beste in Den Haag blijft Daal en Berg. Het huis waarin ik zelf woon is al bekeken en

bewonderd door allerlei belangrijke architecten. Het is heerlijk wonen in een ruimte die zo fris en zuiver is”.

Rijksmonument

In 1986 kreeg het complex Daal en Berg de status van Rijksmonument. De structuur van de coöperatieve verenging is sinds de oprichting in 1917 onveranderd. Het bestuur wordt geformeerd uit bewoners en de raad van commissarissen is samengesteld met leden van buiten de bewonerskring. Om de woningen aan te passen aan de gewijzigde wensen van wooncomfort, werd besloten tot ingrijpende renovaties. Deze werden onder meer uitgevoerd in de jaren tachtig voor de laagbouwwoningen en in 2005 en 2006 voor de appartementen.

Jubileumboek 100 jaar Daal en Berg

Website: www.DaalenBerg.nl

Bronnen:

Wikipedia

AD/Haagsche Courant

'De Papaverhof van Jan Wils', 2017

Archief Daal en Berg

Kees van Schieveen (dronebeelden)